

ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ, МЕХАНІЗМИ ТА ПРИНЦИПИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ДЕПРЕСИВНИХ ТЕРИТОРІЙ

Розкриті проблемні аспекти у розробці підходів до стимулювання розвитку регіонів. Сформульовані основні принципи активізації сільських депресивних територій. Запропоновані механізми розвитку сільських депресивних територій.

Problem aspects in working out of approaches to stimulation of development of the regions are divulge. Formulated basic principles of activation of the rural depressed territories. Offered mechanisms of development of the rural depressed territories.

Постановка проблеми. Міжрегіональні диспропорції, посилення асиметричності регіонального розвитку навіть у період відносного економічного поживлення, погіршення ситуації в сільських регіонах, потребують пошуку ефективних механізмів розв'язання зазначених проблем. У контексті даного дослідження доцільним є розгляд, з одного боку, загальних підходів і механізмів стимулювання розвитку проблемних територій, з іншого – визначення системи заходів активізації розвитку сільських депресивних територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні аспекти проблематики депресивності регіонів розкриті здебільшого у наукових дослідженнях фахівців із регіональної економіки та суспільної географії. Найбільш ґрунтовно дані питання викладені у роботах З. Герасимчук, М. Долішнього, В. Чужикова, В. Коломийчука, Ф. Заставного, О. Топчієва. Значні напрацювання у вивченні теоретичних і практичних питань регіонального розвитку, визначенні механізмів формування депресивних територій, обґрунтуванні підходів стимулювання розвитку останніх мають російські науковці І. Тургель, О. Гранберг, В. Лексин, О. Швецов, В. Клісторін. Проблематика депресивності сільських територій знайшла відображення у дослідженнях І. Прокопи, А. Лісового, О. Павлова, Ю. Губені. Попри, здавалося б, значну кількість публікацій, присвячених вивченню депресивних територій, питання розробки принципів, механізмів, заходів активізації їх розвитку, створення програм подолання стану депресивності сільських територій залишаються маловивченими. Відсутність науково-обґрунтованих засад і теоретичних підходів до розробки механізмів стимулювання розвитку депресивних територій (деякими науковцями взагалі ставиться під сумнів доцільність будь-якої підтримки депресивних територій) поряд із вадами нормативно-законодавчої бази стали причиною того, що в Україні до цього часу немає розроблених програм санації сільських депресивних районів. Це, у свою чергу, унеможливило використання для подолання стану депресивності навіть тих незначних фінансових ресурсів, які передбачені чинним законодавством.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Головною метою даного дослідження є розробка загальних підходів, механізмів і принципів стимулювання розвитку сільських депресивних територій.

Виклад основного матеріалу. Досвід провідних країн світу свідчить про те, що проблемні (депресивні) території відносяться до категорії першочергових об'єктів регіональної політики, які потребують державної підтримки. Підходи до стимулювання розвитку проблемних територій постійно трансформуються. В умовах постіндустріального розвитку основними принципами підтримки депресивних територій є стимулювання їх внутрішнього потенціалу, підвищення конкурентоспроможності та розширення місцевої ініціативи. Такий підхід обумовив появу терміну "новий регіоналізм", який відображає сучасну ідеологію європейського регіонального розвитку [10, с. 6]. Узагальнення світового досвіду програм стимулювання розвитку проблемних територій

дає можливість визначити такі основні форми та механізми їх підтримки: гранти, субсидії, спеціальні податкові стимули для підприємств, які розміщуються у непривабливих регіонах, активізація підприємницької діяльності на слаборозвинених територіях, створення територій зі спеціальним економічним статусом, зон транскордонного співробітництва, надання місцевих податкових привілеїв для залучення інвестицій, відшкодування витрат на будівництво об'єктів послуг, доріг та інженерної інфраструктури, стимулювання мобільності робочої сили, фінансування витрат, пов'язаних із переселенням людей на малоосвоєні території. Спектр застосування зазначених заходів визначається специфікою кожного регіону, особливостями проведення державної регіональної політики, рівнем проблемності території, причинами існуючих проблем тощо.

Попри розуміння необхідності подолання регіональних диспропорцій, особливо підтримки депресивних територій, у науковців навіть тепер немає одностайної думки стосовно механізмів вирішення зазначених проблем. Дискусійним видається питання про доцільність чи недоцільність підтримки проблемних (депресивних) територій. В основі даної дилеми лежить протиріччя між необхідністю, з одного боку, створити відносно рівні, справедливі умови для розвитку регіонів, з іншого, – забезпечити ефективне функціонування їх економіки. У цьому контексті варто погодитися з думкою російських науковців, які стверджують, що "рівність не тотожна справедливості, оскільки можливі як справедлива нерівність, так і несправедлива зрівнялівка" [4, с. 113].

Аргументи прибічників точки зору про недоцільність політики вирівнювання, у т.ч. і стимулювання розвитку відсталих, депресивних регіонів базуються на тому, що підтримка економічно слабких територій є марною тратою коштів і не дає бажаного результату. В узагальненому вигляді вони зводяться до наступного [1, 3, 6]: 1) регіональна політика не може ставити за мету вирівнювання регіонального розвитку, це буде даремна витрата грошей і часу; 2) регіональна політика не може відвернути природного ходу речей, проте може надати їм необхідного напрямку; 3) у відсталих регіонах вона може стимулювати ендегенний потенціал; 4) принцип вирівнювання зводиться до фактичного перерозподілу коштів між багатими та бідними регіонами, що не сприяє розвитку як перших, так і других; 5) проведення заходів регіональної політики, спрямованих на вирівнювання, доцільним є лише у тому разі, коли диспропорції є надто великими, вони порушують єдність країни, є національною проблемою; 6) боротьба з неоднорідністю простору чи за абсолютне вирівнювання соціально-економічного розвитку є абсурдною.

Протилежну точку зору в концентрованому вигляді можна сформулювати таким чином: вирівнювання регіонального розвитку – це об'єктивна вимога у контексті глобальної стратегії подолання економічних, соціальних, етнічних та інших протиріч з метою уникнення соціальної нестабільності, досягнення територіальної справедливості та забезпечення сталого розвитку регі-

онів. Крім того, значні диспропорції у розвитку окремих територій можуть бути гальмом економічного розвитку на макrorівні, сприяти вилученню окремих регіонів із економічного простору країни.

В Україні у 90-х роках ХХ ст. при виборі стратегії регіонального розвитку було обране, на думку М. Долішнього, компромісне рішення відносно курсу регіональної політики [5, с. 126]. Цей компроміс полягав у виборі оптимального співвідношення між необхідністю вирівнювання міжрегіональних диспропорцій та політикою стимулювання розвитку економічної багатоманітності регіонів. У подальшому власний, не зовсім вдалий досвід використання механізмів стимулювання розвитку окремих територій, а також європейська практика регіонального розвитку сприяли тому, що в Україні відбулася трансформація бачення перспектив реформування напрямків та завдань регіональної політики. Загальна ідея реформування полягає у тому, щоб регіональна політика була спрямована не на вирівнювання темпів економічного розвитку регіонів, а на досягнення динамічного їх зростання, впровадження механізмів активізації використання власного потенціалу регіонів. Це власне і зафіксовано в "Державній стратегії регіонального розвитку України на період до 2015 р.". Визначаючи в якості одного з пріоритетів регіональної політики подолання існуючих диспропорцій у соціально-економічному розвитку окремих територій країни, у даному документі зазначається, що вона має бути спрямована насамперед на підвищення конкурентоспроможності регіонів, стимулювання розвитку їх внутрішнього потенціалу.

Загальні засади активізації розвитку регіонів викладені в Законі України "Про стимулювання розвитку регіонів". Крім трактування базових дефініцій "регіон", "депресивна територія" тощо у ньому викладені механізми, заходи, напрямки та принципи державного стимулювання розвитку депресивних територій. Саме поняття "стимулювання розвитку регіонів" трактується як комплекс правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів на основі поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання потенціалу регіонів в інтересах їх жителів і держави в цілому. До основних заходів державного стимулювання розвитку депресивних територій відносяться: а) цільове спрямування державних капітальних вкладень у розвиток інфраструктури; б) надання державної підтримки, у т.ч. фінансової, малим підприємствам, сприяння формуванню об'єктів інфраструктури розвитку підприємництва; в) спрямування міжнародної технічної допомоги на розв'язання актуальних соціально-економічних та екологічних проблем; г) сприяння зайнятості населення, забезпечення цільового фінансування програм перекваліфікації та професійного розвитку трудових ресурсів, удосконалення соціальної сфери тощо.

Відповідно до вимог Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів" та Концепції державної регіональної політики в Україні, за останні роки прийняті "Державна стратегія регіонального розвитку України на період до 2015 р.", стратегії соціально-економічного розвитку окремих регіонів, річні програми розвитку регіонів, розпочаті роботи зі створення та укладання угод регіонального розвитку. Останні є відносно новою формою взаємодії центральних та регіональних органів влади у визначенні спільних заходів щодо реалізації в регіоні державної стратегії регіонального розвитку, порядку, обсягів та форм їх фінансування. Якщо стратегії регіонального розвитку на сьогодні мають практично всі області України, то угоди щодо регіонального розвитку

з Кабінетом Міністрів України підписали лише Донецька та Львівська області.

Аналіз зазначених документів, особливо стратегій соціально-економічного розвитку окремих регіонів (Волинської, Чернігівської, Харківської, Сумської, Рівненської та інших областей) показав, що проблематика депресивності сільських територій не знайшла у них належного відображення. Це можна пояснити принаймні кількома причинами: по-перше, стратегії створювалися на основі даних 2005 р., коли ще не вступив у силу Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів"; по-друге, частина регіональних керівників вважає принизливим для себе визнати свою територію депресивною; по-третє, спрацьовує усталений стереотип мислення, чітке ототожнення сільських територій та аграрного сектора; зрештою, по-четверте, стратегії регіонального розвитку є деталізацією державної стратегії регіонального розвитку, а тому фактично дублюють основні її розділи. У "Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р." визначені пріоритети для кожного із регіонів, а відтак зміст регіональних стратегій фактично зводиться до того, щоб відобразити те, що держава вважає ключовим для себе на даній території. При цьому наведені у додатку до "Державної стратегії..." пріоритетні напрямки розвитку регіонів України здебільшого декларативні, практично ідентичні і мало враховують особливості окремих регіонів. Крім того, стратегії розвитку регіонів сформовані за традиційним галузевим підходом і за своєю суттю є екстериторіальними. Така практика безперечно не може сприяти ефективному розв'язанню проблем сільських депресивних територій.

Аналіз нормативно-законодавчої бази свідчить про те, що в Україні формування інституційного механізму державного регулювання розвитку регіонів поки що не завершено, він є фрагментарним, недостатньо структурованим і загалом не сприяє становленню сучасної ефективної регіональної політики.

Поряд із вадами та недосконалістю нормативно-законодавчої бази, недоліки містять і управлінські аспекти регіональної політики. На сьогодні управління процесами регіонального розвитку розпорошене між кількома державними інституціями. Головним органом, відповідальним за реалізацію державної регіональної політики, є відносно недавно створене Міністерство регіонального розвитку та будівництва. У його структурі щонайменше три департаменти мають пряме відношення до регулювання процесів регіонального розвитку: 1) департамент регіональної політики; 2) департамент місцевого самоврядування та адміністративно-територіальної реформи; 3) департамент міжнародного співробітництва, інвестиційного розвитку та з питань європейської інтеграції.

Крім цього, питання регіонального розвитку входять до сфери компетенції Міністерства економіки України, у складі якого функціонує департамент регіонального розвитку, котрий нараховує п'ять відділів (відділ середньо-та довгострокового планування регіонального розвитку, стимулювання розвитку регіонів, відділ моніторингу розвитку регіонів, координації регіональних економічних служб, транскордонного співробітництва). Окремі аспекти управління регіональним розвитком є завданнями діяльності департаменту стратегічного планування розвитку економіки (відділи стратегічного планування, державних цільових програм) цього ж міністерства. Варто зазначити, що саме Міністерство регіонального розвитку було ініціатором розробки Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів" та кількох методик визначення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів та стану їх депресивності.

Якщо Міністерства регіонального розвитку та економіки є відповідальними за загальні механізми реалізації державної регіональної політики, то питання розвитку сільських територій належать наразі до сфери компетенції Міністерства аграрної політики України. Саме воно виступало замовником розробки "Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р.", необхідність реалізації якої обумовила організацію у Міністерстві аграрної політики департаменту розвитку сільських територій у складі п'яти відділів та одного сектору: 1) відділ особистих селянських і фермерських господарств, кооперації та підприємництва; 2) відділ соціального розвитку села; 3) відділ врегулювання земельних і майнових відносин; 4) відділ зайнятості сільського населення; 5) відділ координації "Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р."; 6) сектор інвестиційної політики. Сам факт того, що розвитком сільських територій займається Міністерство аграрної політики свідчить про те, що: а) існуюча у попередні роки практика ототожнення сільських територій та аграрного сектору має місце й надалі; б) сільські території не стали загально-визнаним об'єктом державної регіональної політики.

Таким чином на сьогодні загальні питання регіональної політики, стимулювання розвитку депресивних регіонів, стратегічні аспекти розвитку сільських територій входять до компетенції кількох структур державного управління, що ускладнює їх реалізацію.

З метою узгодження позицій різних державних інституцій при виконанні заходів "Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р.", при Кабінеті Міністрів України створено міжвідомчу координаційну раду з питань розвитку сільських територій, яку очолює Міністр аграрної політики. За результатами Всеукраїнської наради з питань соціально-економічного розвитку сільських населених пунктів (23.05.2009 р.) створено асоціацію голів сільських та селищних рад, яка має займатися розробкою стратегії розвитку сільських територій, підготовкою пропозицій до законів тощо. Такі кроки очевидно є позитивним явищем, проте, на думку автора, доцільним є передача всіх повноважень, які стосуються проблем регіонального розвитку, депресивності регіонів, у компетенцію єдиної державної інституції. Нею має стати Міністерство регіонального розвитку та будівництва.

Викладені вище загальні підходи та управлінські аспекти розвитку депресивних регіонів є важливим підґрунтям для розробки системи заходів стимулювання сільських проблемних територій. Нагальна потреба у розробці таких заходів є загально-визнаною, оскільки попри численні публікації із проблем розвитку села, сільських територій, сільської місцевості, аграрного сектору села, ситуація у сільських регіонах залишається складною. В узагальненому вигляді об'єктивна необхідність розробки системи заходів активізації розвитку сільських територій чи подолання стану їх депресивності визначається такими причинами: 1) тривалою упродовж багатьох років деградацією сільських територій, поселенської мережі та всього сільського соціуму; 2) зміною уявлень про значущість та особливості розвитку сільських територій та аграрного сектору у постіндустріальному суспільстві; 3) запровадженням нових концептуальних підходів до розвитку сільських територій, зокрема відхід від їх ототожнення із аграрним сектором; 4) загостренням проблеми продовольчої безпеки країни; 5) розширенням функцій сільських територій; 6) загрозою втрати соціального контролю над територією, культурної спадщини, моралі та традиційного сільського способу життя.

Ситуація, яка склалася в розвитку сільських територій, особливо депресивних, потребує пошуку неординарних, нетрадиційних шляхів їх відродження.

Важливу, якщо не визначальну роль, у розробці ефективних механізмів стимулювання розвитку сільських територій, їх подальшої долі взагалі матиме те, які базові постулати, підходи та концепції будуть покладені в основу сільського розвитку.

Практика існування в умовах радянської та пострадянської аграрної політики показала, що "аграрно-галузева парадигма" [8, с.34], коли село, селянство, сільські території фактично ототожнювалися із сільськогосподарським виробництвом, не є ефективною і потребує заміни. Численні програми реформування аграрного сектору, які були розроблені у колишньому СРСР, не досягли бажаного результату, оскільки у них неправильно була визначена головна ланка подальшого розвитку – сільське господарство, а не сільські території. Свідченням домінування галузево-відомчого підходу є нестабільний розвиток аграрного сектору, перебування значної частини сільських територій у стані повної деградації.

Наразі у науковців є чітке розуміння та реальне підтвердження того, що пануюча у попередні роки практика ототожнення села та сільського господарства потребує оновлення. Що має прийти на зміну попередньої практики? В останні роки в Україні, як і в багатьох інших розвинених країнах та країнах пострадянського простору, все більшого визнання набуває концепція багатофункціональності села та сільських територій, яка відповідає їх системній та синергетичній сутності. Не вдаючись у детальну характеристику концепції багатофункціональності села, варто зауважити, що головною метою її запровадження є відновлення села в найширшому розумінні цього слова, тобто сталий розвиток виробничої бази, підвищення життєвих стандартів, якості життя населення, збереження його суспільних цінностей, пристосування сільського стилю життя до вимог часу. Наслідком запровадження концепції багатофункціональності села має стати якісний прорив у розвитку сільського соціуму та аграрного сектору, підвищення рівня життя сільського населення і стійкого розвитку сільських територій.

Поряд із концепцією багатофункціональності села все більше уваги приділяється обґрунтуванню нової парадигми – парадигми сільського розвитку. Фактично вона є своєрідним продовженням, на вищому рівні узагальнення, попередньої концепції. В. Юрчишиним та О. Онищенко сільський розвиток трактується як " ... категорія, в якій уособлюється системне, чітко спрямоване і реально досяжне стратегічне майбутнє сільського господарства, села і селянства в інтересах кожного з них, усіх разом і країни в цілому" [7, с.11]. Сільський розвиток складається із двох взаємозв'язаних підсистем: а) села, селянства та іншого сільського соціуму; б) сільськогосподарського виробництва. Принципова відмінність базових засад концепції сільського розвитку від попереднього галузевого підходу полягає у тому, що їх основою є підхід, при якому визначальна роль у розвитку сільських територій відводиться саме селу, сільському соціуму, а не аграрному сектору. Ідеологією і методологією сільського розвитку має стати спасіння села та селянства в ім'я спасіння країни або іншими словами селяноцентриський або людиноцентриський підхід [9, с. 40]. При такому підході розвиток села більше не розглядається як "додаток" до потреб аграрного сектору, а навпаки, виступає важливою передумовою його успішного функціонування. Не менше значення має принципове усвідомлення того, що майбутнє українського села вирішуватиметься очевидно за межами сільського господарства, а твердження про те, що за

інших умов "прогресивний розвиток села неможливий" [2] хоч і є дискусійним, проте не позбавлене логіки.

На жаль, нові концептуальні підходи до розвитку сільських територій не набули адекватного відображення у законодавчо-нормативних документах, хоча "Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р." та Закон України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.", порівняно із попередніми аналогічними програмами, є суттєвим кроком уперед. В обох зазначених документах наголошується на важливості комплексного підходу до розвитку сільських територій, їх пріоритетності, проте багато заходів, що містяться у них, регламентують різні аспекти розвитку аграрного сектора. Свідченням залишкового підходу до розвитку села є той факт, що частка витрат, передбачених "Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 р.", на розвиток соціальної сфери села та сільських територій (включаючи заходи з подолання стану депресивності) становить лише 16,4 % від загального обсягу її фінансування.

Аналіз наукових досліджень із проблематики подолання стану депресивності сільських територій свідчить про відсутність єдиних підходів до вирішення даного питання. Діапазон запропонованих науковцями та практиками підходів до розробки системи заходів стимулювання розвитку сільських проблемних територій є дуже широким – від повного самоусунення від підтримки сільських територій за принципом "хай все йде природним чином" до максимальної участі держави у регулювання процесів сільського розвитку. На нашу думку, вона має базуватися на таких вихідних положеннях (підходах): 1) система заходів стимулювання розвитку сільських депресивних територій має носити комплексний характер, тобто охоплювати всі основні підсистеми сільських територій – сільський соціум, аграрні та позааграрні види діяльності, заклади соціальної інфраструктури тощо; 2) пріоритетними суб'єктами підтримки мають стати сільський соціум, соціальні функції села (історико-культурна, соціального контролю над територією, рекреаційна), як основа для відродження сільських територій, загалом сільські території як суспільно-територіальна підсистема, а не аграрний сектор чи об'єкти господарювання; 3) заходи стимулювання розвитку сільських територій мають бути селективними, тобто охоплювати в першу чергу ті складові сільських територій, які, з одного боку, характеризуються найгіршими параметрами розвитку, а з іншого, – можуть забезпечити найбільш швидкий позитивний результат; 4) напрямки, шляхи та заходи стимулювання розвитку депресивних територій мають визначатися залежно від рівня гостроти та причин їх утворення; 5) головні зусилля у плані подолання депресивності сільських територій чи розробки заходів стимулювання їх розвитку мають бути спрямовані як на боротьбу з наслідками депресивності, так і на усунення причин формування негативних тенденцій; 6) при визначенні фінансових механізмів стимулювання розвитку сільських депресивних територій необхідно чітко виокремити з-поміж різних джерел ті засоби, які будуть направлятися на розв'язання проблем саме сільських територій; 7) засоби активізації розвитку сільських територій мають спиратися на природні, еволюційні закономірності, включати просторову, галузеву та секторальну фільтрацію нововведень, стадій та циклів регіонального розвитку, а також відповідати суспільним настроям, рівню кваліфікації та готовності населення до відповідних змін.

Зрештою, удосконалення потребують принципи стимулювання розвитку депресивних регіонів. Частина із них уже викладена в Законі України "Про стимулювання розвитку регіонів" (стаття 8). Доцільним та обґрунтова-

ним є також використання загальних принципів регіональної політики та європейських підходів до даного питання. З урахуванням вищезазначеного до основних принципів стимулювання розвитку регіонів та подолання стану їх депресивності слід віднести такі з них.

✓ Принцип об'єктивності та відкритості. Він має декілька аспектів застосування, зокрема його необхідно враховувати: а) при визначенні переліку депресивних територій; б) при наданні територіям статусу депресивної; в) при розподілі фінансових ресурсів на стимулювання розвитку чи подолання стану депресивності території.

✓ Принцип концентрації ресурсів. У зв'язку зі складною фінансовою ситуацією в країні основна частина ресурсів, призначених для подолання депресивності, має бути спрямована у відносно невелику кількість найбільш проблемних регіонів (райони, міста тощо). Цей принцип буде актуальним не лише за умови економічної кризи, а й у відносно сприятливі періоди економічного розвитку, оскільки основна частина фінансових ресурсів на розвиток депресивних територій виділяється із державного бюджету, який майже завжди характеризується певним дефіцитом вільних коштів.

✓ Принцип партнерства. Як у розробці програм подолання стану депресивності території, так і у фінансуванні зазначених програм обов'язково мають брати участь органи місцевої влади. Така практика є поширеною у більшості розвинених держав світу. Запровадження принципу партнерства передбачає, що центральні органи влади враховують побажання місцевих адміністрацій, визнають пріоритетність цілей, які найкраще можна сформувати на низовому рівні, а головне несуть спільну відповідальність за виконання програми стану подолання депресивності конкретної території. Якою саме має бути рольова участь місцевих органів влади, визначається у кожному конкретному випадку окремо, проте досвід деяких країн світу свідчить, що вона має становити близько 20 % від загального обсягу фінансування програми подолання стану депресивності.

✓ Принцип субсидіарності. Він належить до числа визначальних принципів регіональної політики, сутність якого зводиться до розмежування повноважень та відповідальності між різними рівнями влади. У широкому розумінні цей принцип передбачає децентралізацію влади та фінансових ресурсів, перенесення частини відповідальності за проблеми подолання депресивності території на низовий рівень, що спостерігається у провідних державах світу. Надмірна централізація, з одного боку, породжує утриманські настрої місцевих органів влади, з другого, – усуває їх від відповідальності за ефективність виконання програм подолання стану депресивності території. За умови, коли значення зовнішнього управління завищується, а значення внутрішніх механізмів саморозвитку недооцінюються, окремі аспекти управління із корисних перетворюються у шкідливі чи навіть небезпечні.

✓ Принцип селективності. Зазначений принцип має певні точки дотику із принципом концентрації ресурсів. Селективність передбачає, з одного боку, вибір найбільш проблемних територій, з іншого, – розробку не універсальних, а спеціальних програм подолання стану депресивності окремих територій. Останній підхід базується на розумінні того, що виведення кожної території із депресивного стану – процес унікальний, "поштучний", такий, що потребує спеціально розробленої програми і врахування багатьох суперечливих умов, чинників, обмежень, причому інколи таких, яким на перший погляд не мала б приділятися належна увага.

✓ Принцип активізації внутрішніх ресурсів регіонів. Вище вже були описані особливості трансформації форм та механізмів стимулювання розвитку проблем-

них територій у європейських країнах. Він переконливо свідчить, і це необхідно враховувати в Україні, що головним завданням різноманітних програм підтримки депресивних територій є не стільки їх фінансова допомога, скільки активізація внутрішніх ресурсів розвитку, пошук резервів такої активізації. Світова практика свідчить, що інколи не фінансові ресурси, а активність місцевих жителів визначає успішність реалізації конкретних програм подолання стану депресивності території.

✓ Принцип недопустимості використання коштів програм на вирішення поточних проблем. Програми подолання стану депресивності території повинні мати своє фінансове забезпечення. Згідно чинного законодавства фінансові ресурси, призначені на подолання стану депресивності території, не враховуються при прийнятті рішення про надання певним територіям традиційних субвенцій та трансфертів. При цьому зазначені ресурси не можуть використовуватися для вирішення поточних проблем регіону, наприклад у житлово-комунальній сфері, а лише на фінансування тих заходів, які передбачені програмою подолання стану депресивності території.

✓ Принцип конкурентності. Європейська практика застосування різних механізмів стимулювання розвитку депресивних територій свідчить про те, що найбільш ефективними є ті з них, які не здійснюються на засадах доброчинності. Остання породжує споживчі настрої і не стимулює внутрішніх ресурсів територій. Відтак переваги в отриманні фінансових ресурсів мають отримувати насамперед ті території (райони, міста), місцеві органи влади, які мають чітку програму подолання стану депресивності й отримують допомогу на конкурсних засадах.

✓ Принцип узгодженості. Існуюча нормативно-правова база та практика регіонального розвитку передбачають розробку та реалізацію в Україні низки різноманітних галузевих, регіональних, секторальних програм, які реалізуються на різних ієрархічних рівнях. На жаль, при розробці таких програм вони не узгоджуються з іншими подібними програмами, які діють у суміжній сфері і мають спільні проблеми. За таких умов розпорошуються фінансові ресурси, втрачається ефективність реалізації окремих заходів. Крім того, деякі програми підтримки проблемних територій розробляються центральними органами влади без залучення місцевих адміністрацій. За таких умов може виникнути ситуація, що цілі та пріоритети центральних і регіональних органів влади можуть не співпадати, що або суттєво знижує ефективність реалізації програм, або взагалі унеможливує їх виконання.

✓ Принцип міжрегіонального співробітництва. Проведений аналіз депресивності сільських територій України показав, що більшість проблемних районів зосереджені по обидва боки адміністративних кордонів областей. Бар'єр на функція адміністративних кордонів обумовлює низьку взаємодію між суміжними районами регіонів. Через це

програми подолання стану депресивності території окремих областей мають узгоджуватися між собою.

✓ Принцип інерційності. Виведення території із стану депресії є складним, багатофункціональним завданням, яке потребує розробки спеціальних програм. При цьому необхідно зазначити, що рівень глибини депресії сільських територій України є настільки значним, що процес їх оздоровлення не може бути миттєвим і скоріше за все займе тривалий час. Ставити завдання, які розраховані на швидке вирішення проблем депресивності, нереально, оскільки накопичена інерція цих процесів надто велика. На початковому етапі необхідно добитися поступового призупинення негативних тенденцій. Саме на це мають бути спрямовані заходи програми подолання стану депресивності сільських територій.

✓ Принцип програмування. Існуючими нормативно-законодавчими документами визначено, що основними формами стимулювання проблемних регіонів є розробка відповідних програм подолання депресивності, цільових програм розвитку окремих секторів економіки тощо. Принцип передбачає також розробку щорічних програм розвитку окремих територій, у т.ч. й депресивних, що є запорукою їх успішного виконання.

Висновки. Проведений аналіз нормативно-законодавчої бази, управлінських рішень, які торкаються проблематики регіонального розвитку, свідчать про відсутність чіткого бачення механізмів подолання стану депресивності сільських територій. Попри надзвичайну гостроту проблем у сільських регіонах України, вони не набули на сьогодні загальнодержавного визнання. Сформульовані у дослідженні загальні підходи та принципи стимулювання розвитку сільських депресивних територій мають стати основою для розробки програм їх санації.

1. Безсмертний Р.П. Адміністративно-територіальна реформа як важливий фактор активізації регіональної політики в Україні // Регіональна політика в Україні: методи реалізації. – Соціально-економічні дослідження в перехідний період. – Львів, 2005. – Вип. 2. – С. 3-8. 2. Гнатюшин Й. Комплексний розвиток сільських територій і модельні параметри доходів сільського населення Львівської області // Вісник Львівського державного аграрного університету. – Серія: Економіка АПК. – 2004. – №11 (1). – С. 217-222. 3. Горжеляк Г. Конкурентоздатні регіони у глобалізованій економіці // Презентація виступу на IV щорічному форумі "Стратегії конкурентоздатності регіонів в умовах глобалізації: український та закордонний досвід" (Київ, 12 листопада 2008 р.) // www.rgd.org.ua. 4. Грицай О.В., Иоффе Г.В., Трейвиш А.И. Центр и периферия в региональном развитии. – М., 1991. 5. Долишній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ ст.: нові пріоритети. – К., 2006. 6. Клисторин В.И. Новый этап дискуссии о федерализме в России // Регион: экономика и социология. – 2008. – №3. – С. 33-45. 7. Онищенко О., Юрчишин В. Сільський розвиток: основи методології та організації // Економіка України. – 2006. – №10. – С. 4-13. 8. Павлов О.І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління: Монографія. – Одеса, 2006. 9. Прокопа І.В. Перехід до політики сільського розвитку як головна передумова подолання занепаду села // Науковий вісник НАУ. – 2008. – Вип. 124. – С. 40-45. 10. Семиноженко В.П., Данилишин Б.М. Новий регіоналізм. – К., 2005.

Надійшла до редколегії 08.09.2009

УДК 911.3

О. Гладкий, канд. геогр. наук

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗМІЩЕННЯ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА ТЕРИТОРІЇ

Розглянуто основні методичні підходи до визначення економічної ефективності розміщення промислового виробництва. Проаналізовано основні показники ефективності функціонування промислових підприємств. Запропоновано методичку оцінки економічної ефективності розміщення промислового виробництва території з використанням ринкового підходу.

The main methodical approaches to definition of economic efficiency of industrial production's territorial location are disclosed. The general indices of industrial enterprises functional efficiency are analyzed. The market-based methodic of economic efficiency estimation of industrial production's territorial location is proposed.

Вступ. Актуальність теми. Розміщення промислових підприємств, груп виробництв і галузей на території

країни завжди вимагає наукового обґрунтування. Для цього існують спеціальні методи за допомогою яких